

Особливості організації роботи вчителя географії

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-7/11>

Гайдай С.В., Олішевська Ю.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

swgayday@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто організаційно-правові, управлінські та методичні аспекти діяльності вчителя географії в сучасному закладі загальної середньої освіти України. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює освітній процес. Особливу увагу приділено системі органів управління освітою та механізмам атестації й сертифікації педагогічних працівників. Описано основні форми методичної роботи та роль планування в організації педагогічного процесу. Також акцент зроблено на важливості шкільної документації як інструменту обліку, контролю та координації навчально-виховної діяльності. Розкрито вимоги до професійної підготовки вчителя географії. Розглянуто матеріально-технічні умови, необхідні для якісного викладання географії, зокрема облаштування кабінету географії, географічного майданчика та музею. Визначено важливу роль взаємодії, співпраці та комунікації вчителя географії з адміністрацією навчального закладу, методистами, а також іншими педагогами для вдосконалення його професійної діяльності.

Ключові слова: вчитель географії, організація роботи, забезпечення освітнього процесу в школі.

Specifications of the organisation of the work of the geography teacher

Haidai S., Olishavska Yu.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

Abstract. This article examines the organizational, legal, managerial, and methodological aspects of the geography teacher's role within contemporary general secondary education institutions in Ukraine. It analyzes the regulatory and legal framework governing the educational process, including the Law of Ukraine "On Education" and other relevant legislation. Special attention is given to the system of educational governance and the mechanisms for the attestation and certification of pedagogical staff. The article describes key forms of methodological work and underscores the significance of planning in organizing the pedagogical process. It also emphasizes the importance of school documentation as a tool for accounting, control, and coordination of educational activities. The requirements for the professional training of geography teachers are revealed. Furthermore, the article addresses the material and technical conditions necessary for effective geography instruction, including the proper arrangement of geography classrooms, outdoor geographical sites, and school museums. The important role of interaction, cooperation and communication of a geography teacher with the administration of an educational institution, methodologists and other teachers for improving his/her professional activity is determined.

Key words: geography teacher, organization of work, ensuring the educational process at school.

Вступ. Організація ефективної діяльності вчителя географії у закладі загальної середньої освіти вимагає дотримання низки нормативно-правових, управлінських і методичних засад. Система освіти в Україні функціонує відповідно до чинного законодавства та регламентується структурою управління, яка включає державні, регіональні та локальні рівні. Важливою складовою професійної діяльності педагога є відповідність кваліфікаційним вимогам, участь у процесах атестації й сертифікації, дотримання норм трудового законодавства та залучення до методичної роботи. Комплексне управління шкільною освітою, сучасна матеріально-технічна база, належне планування та якісне документальне забезпечення створюють умови для підвищення ефективності освітнього процесу й розвитку професійної компетентності вчителів.

Матеріали і методи досліджень. Для написання статті був застосований науковий аналіз літературних та інших джерел, нормативно-правових актів України.

Результати та їх аналіз. Для забезпечення організації роботи педагогів, в т.ч. вчителів географії, в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, базовими серед яких можна вважати Конституцію України, Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту». Державний стандарт базової середньої освіти та Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Крім того, окремі питання щодо організації навчально-виховного процесу в школі регулюють ряд постанов Кабінету міністрів України, наказів Міністерства освіти і науки та інші документи.

Згідно законодавства України до органів управління освітою належать центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, місцеві державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, а також утворені місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування структурні підрозділи з питань освіти. Фактично органами управління шкільною освітою в Україні є Верховна Рада України, Міністерство освіти і науки, одним із структурних підрозділів якого є директорат шкільної освіти, обласні департаменти освіти і науки, районні та міські департаменти, управління та відділи освіти [9, 10].

Вчитель географії в складі педагогічного колективу школи забезпечує здобуття загальної середньої освіти та може забезпечувати здобуття позашкільної освіти. При цьому учні можуть отримати базову загальну середню освіту, повну загальну середню освіту або професійно-технічну освіту.

Вчителі географії є педагогічними працівниками. Вони повинні мати педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіти державною мовою, а їх моральні якості, фізичний і психічний стан здоров'я повинні дозволяти виконувати професійні обов'язки. Педагогічні працівники приймаються на роботу за трудовими договорами [9, 10].

Однією з ключових вимог до вчителів є проходження раз на п'ять років чергової атестації, за результатами якої може прийматись рішення про відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоєння (підтвердження) педагогічному працівникові кваліфікаційної категорії або присвоєння педагогічного звання. Педагоги, які демонструють високий рівень професійної майстерності, володіють сучасними методиками компетентнісного навчання та новітніми освітніми технологіями, активно впроваджують їх у практику та сприяють поширенню серед колег, мають змогу на добровільних засадах взяти участь у сертифікації. Успішне проходження сертифікації дозволяє її зарахувати як атестацію, а також отримувати 20% доплати протягом трьох років [4, 5].

Важливу роль в організації роботи вчителя має управління навчальним закладом особлива діяльність, у якій її суб'єкт забезпечує організованість спільної діяльності учнів, педагогів, батьків, обслуговуючого персоналу та її спрямованість на досягнення освітніх цілей і цілей розвитку школи. При цьому повинні бути виявлені і науково обґрунтовані найраціональніші шляхи підвищення ефективності й результативності роботи шкільного колективу. Це дозволить створити керовану систему управління школою, цілісний педагогічний колектив однодумців з атмосферою творчої активності, умови для розвитку особистості та максимально повного задоволення її освітніх потреб з залученням до багатств світової і вітчизняної культури, здійснювати безперервність, гуманізацію освіти та демократизацію шкільного життя і процесу управління ним на всіх рівнях, перевести педагогічний колектив на нові технології навчання і виховання.

Управління школою здійснюється на основі системи нормативно-розпорядчих документів, виданих органами управління освітою та самим навчальним закладом. До таких документів належать закони, постанови, директиви, накази, розпорядження, резолюції та

рішення. У закладі освіти формується штатний розпис із відповідними посадовими інструкціями, визначається навчальне навантаження, встановлюються норми витрат робочого часу, кількість педагогічного та технічного персоналу, а також проводиться інструктаж щодо умов праці та функціональних обов'язків. Для стимулювання якісного виконання працівниками своїх обов'язків застосовуються методи адміністративного впливу, а також передбачена матеріальна й адміністративна відповідальність [2].

Соціально-психологічні методи управління в школі спрямовані на вплив як на особистість, так і на колектив з метою формування позитивного ставлення до професійної діяльності та розвитку творчої ініціативи.

Економічні методи передбачають матеріальне стимулювання, зокрема: виплату заробітної плати, премій, надбавок, а також підвищення оплати праці у разі підвищення кваліфікації; вони включають також економічне планування й управління бюджетом.

Управління закладом загальної середньої освіти здійснюють засновники або уповноважені ними органи, директор (керівник) закладу, педагогічна рада, а також колегіальні органи громадського самоврядування [2].

До основних організаційних форм управлінської діяльності в школі відносять раду загальноосвітнього навчального закладу, педагогічну раду, засідання комісій, піклувальну раду тощо.

Рада загальноосвітнього навчального закладу – це постійно діючий у період між загальними зборами (конференцією) орган громадського самоврядування одним з головних завдань якого є об'єднання зусиль педагогічного і учнівського колективів, батьків, громадськості щодо розвитку навчального закладу та удосконалення навчально-виховного процесу. До її складу пропорційно обираються представники від педагогічного колективу, учнів (вихованців) II–III ступенів навчання, батьків і громадськості. Очолює раду навчального закладу голова, який обирається із складу ради. Головою ради може бути хтось із педагогів, але не можуть бути директор та його заступники [6].

Педагогічна рада є основним постійно діючим колегіальним органом управління закладу загальної середньої освіти, що створюється за умови наявності в ньому не менше трьох педагогічних працівників. Головою педагогічної ради є керівник закладу загальної середньої освіти. Педагогічна рада розглядає ряд питань, що стосуються педагогічних працівників. Зокрема, схвалює освітні програми, зміни до них, оцінює результати їх виконання, розглядає питання підвищення кваліфікації педагогічних працівників та приймає рішення щодо визнання її результатів тощо.

На директорських нарадах можуть прийматись спільні рішення, що мають об'єднувати всіх педагогів школи й спонукати їх до співпраці.

Інші організаційні форми управлінської діяльності в школі функціонують періодично або педагогічні працівники відповідного закладу освіти не беруть участь в їх засіданнях (наприклад, у піклувальній раді).

Важливою складовою управління та функціонування закладу освіти є планування його діяльності. Для навчальних закладів актуальним є середньострокове та поточне планування.

В рамках середньострокового планування в освітньому закладі розробляється перспективний план на п'ять років, в якому аналізуються робота школи за попередній період, визначаються завдання на майбутнє, організаційно-педагогічні проблеми розвитку школи, головні напрями вдосконалення навчально-виховної роботи, прогнозуються зміни контингенту учнів, планується кадрова політика, адміністративно-господарська діяльність і покращення матеріально-технічної бази [2].

В рамках поточного планування педагогічним колективом навчального закладу складається річний план, що може включати такі розділи, як забезпечення прав особистості на освіту, управління підвищенням професійної кваліфікації вчителів, керівництво педагогічним

процесом, організація підвищення якості виховного процесу, соціально-економічна діяльність школи тощо [2].

До поточного планування також відносять розробку програм діяльності окремих підрозділів і виконавців на певні терміни упродовж навчального року: розклад уроків, шкільних гуртків, спортивних секцій, календарні і поурочні плани учителів, плани виховної роботи класних керівників, вихователів груп подовженого дня, плани роботи методичних об'єднань, інших форм методичної роботи, які працюють на базі школи, шкільної бібліотеки, батьківського комітету, план-календар навчально-виховного процесу. Узагальнену схему організації роботи вчителя географії ЗЗСО представлено на рис. 1

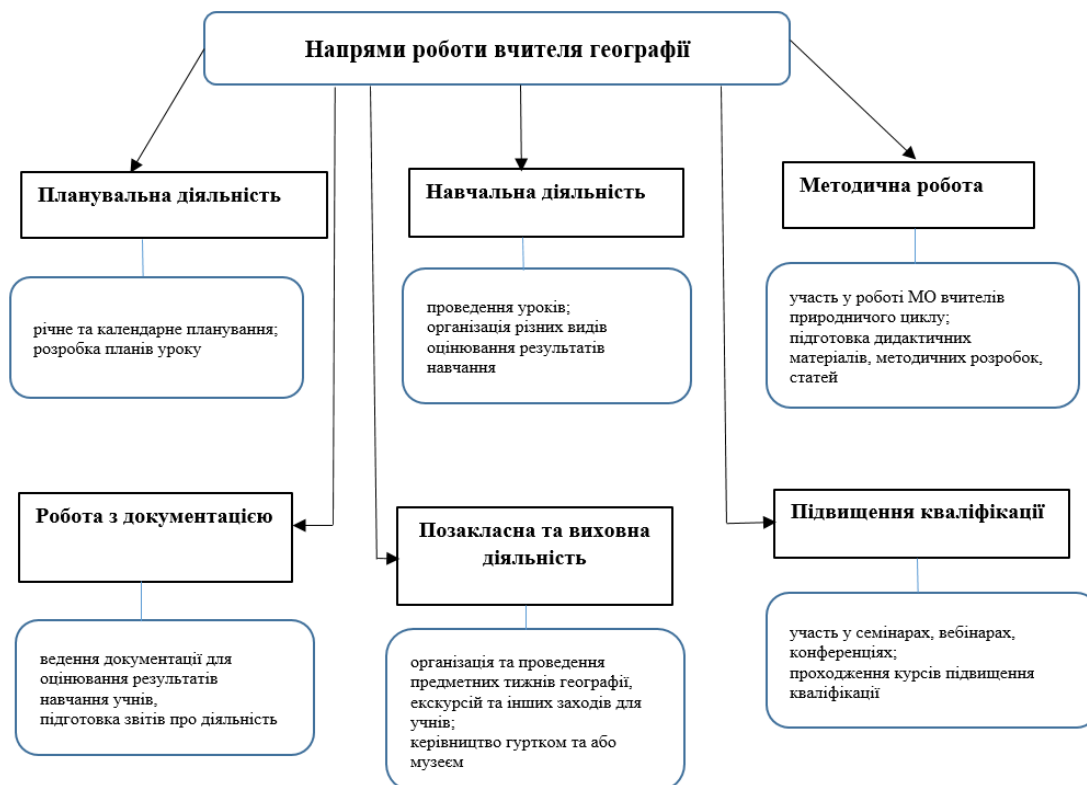

Рис. 1. Напрями роботи вчителя географії у ЗЗСО (розроблено авторами).

Адміністрація загальноосвітнього навчального закладу на регулярній основі повинна здійснювати внутрішньошкільний контроль, що полягає у всебічному вивченні і аналізі навчально-виховного процесу та координації на цій основі відносин у колективі. Він дозволяє діагностувати педагогічний процес, отримати необхідну інформацію для здійснення коригування роботи адміністрації, педагогічного й учнівського колективів, стимулювати учнів до поліпшення результатів свого навчання, а учителів – до вдосконалення форм і методів здійснення навчально-виховного процесу, забезпечувати безперервний процес взаємодії усіх учасників педагогічного процесу [2].

Внутрішньошкільний контроль здійснюється адміністрацією закладу освіти (директором і його заступниками) з метою перевірки дотримання санітарно-гігієнічних норм, правил охорони праці та техніки безпеки, стану матеріально-технічного забезпечення, правильності ведення звітної документації, виконання навчальних програм і дотримання розкладу занять. Контроль також охоплює відвідуваність учнів, діяльність класних керівників, методичних об'єднань, творчих груп, функціонування шкільної бібліотеки, а також правильність ведення класних журналів, індивідуальних планів роботи вчителів та іншої внутрішньої документації.

Окремим видом внутрішнього шкільного контролю є колективний контроль і взаємоконтроль вчителів, що здійснюється вчительським колективом у формі професійних дискусій, творчих звітів про роботу з метою надання необхідної допомоги, порад, рекомендацій, експертних висновків.

Важливе місце для зростання педагогічної майстерності вчителя і педагогічного колективу займає методична робота в школі. Вона спрямована на збагачення знань, розвиток світогляду, творчого характеру праці, стійких моральних якостей, умінь і навичок педагогів.

Методична робота щодо педагогічного колективу направлена на зміцнення його єдності та згуртованості, формування спільного педагогічного кредо та ціннісної бази, обмін професійним досвідом. Вона також передбачає організацію діагностики та самодіагностики, експертне оцінювання авторських програм, навчальних планів, підручників, посібників і навчально-виховних засобів. Крім того, здійснюється контроль та аналіз освітнього процесу, а також активне залучення педагогів до науково-дослідної та експериментальної діяльності.

Виокремлюють колективні та індивідуальні форми методичної роботи. До колективних форм відносять методичні об'єднання учителів, семінари, науково-педагогічні конференції і педагогічні читання, читацькі й глядацькі конференції, школи передового педагогічного досвіду, групове наставництво, відкриті уроки й позаурочні заходи тощо. До індивідуальних – самоосвіту, стажування, консультації для вчителів.

У закладах загальної середньої освіти шкільна документація виконує важливу роль у забезпеченні організованості та системності навчально-виховного процесу. До загальної документації належать установчі документи (статут, ліцензії), річний план роботи школи, навчальні плани та програми, накази адміністрації, протоколи засідань педагогічної ради, документи з охорони праці, а також звіти, акти перевірок і журнали інструктажів. Уся ця документація забезпечує правову і змістову основу функціонування навчального закладу.

Документація, яка стосується роботи вчителя, охоплює календарно-тематичне планування, поурочні розробки, класний журнал – основний інструмент обліку навчальної діяльності, а також плани виховної роботи (для класних керівників), журнали гурткової та факультативної роботи. За потреби вчитель також складає індивідуальні плани та готує документи для атестації. Уся ця документація є обов'язковою для ведення та контролюється адміністрацією школи згідно з чинними вимогами Міністерства освіти і науки України.

На окрему увагу заслуговують навчальні програми предметів та курсів, які створюють вчителі на основі Стандарту, або за зразком типової (модельної) навчальної програми. Міністерством освіти і науки України рекомендовано навчальні програми з географії для 6–9 класів під редакцією Олійника Я.Б. з колективом авторів (зі змінами у 2015, 2017 та 2022 рр.), модельні навчальні програми з географії для 6–9 класів Нової української школи під редакцією Запотоцького С.П. з колективом авторів та Коберніка С.Г. з колективом авторів, навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти рівня стандарт та профільного рівня.

Для забезпечення навчального процесу Міністерством освіти і науки створено рекомендовані переліки навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників. З географії такий перелік поділений на наступні розділи: основні навчальні програми, навчальні програми курсів за вибором та факультативів, основні підручники та навчальні посібники, додаткові підручники та навчальні посібники (зошити, практикуми, контрольні роботи тощо), методична література, географічні карти, атласи та контурні карти.

Якщо матеріально-технічна база навчального закладу дозволяє, то для забезпечення сприятливих умов для ефективного та наочного викладання предмета варто облаштувати кабінет географії, географічний майданчик та географічний або краєзнавчий музей.

Кабінет географії — це спеціалізоване приміщення у школі, призначене для проведення уроків географії, позакласної та гурткової роботи. Він виконує важливу роль у формуванні

просторового мислення учнів, розвитку їх пізнавального інтересу та навичок роботи з різними джерелами географічної інформації.

У кабінеті повинне бути сучасне навчальне обладнання: географічні карти, глобуси, атласи, моделі рельєфу, колекції корисних копалин і ґрунтів, метеорологічні прилади, компаси. Важливим є наявність технічних засобів навчання – мультимедійного проектора та інтерактивної дошки, а також доступу до Інтернету. Типовий перелік засобів навчання та обладнання для кабінету географії затверджений Наказом Міністерства освіти і науки від 29.04.2020 р. № 574 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій» [8].

Географічний майданчик – це навчальна зона просто неба, облаштована на шкільному подвір'ї для проведення практичних занять з географії. Він надає можливість учням закріплювати теоретичні знання шляхом безпосереднього спостереження за природними явищами, виконання вимірювань та орієнтування на місцевості.

Обладнання такого майданчика може включати метеорологічні прилади (барометри, термометри, анемометри), вказівники сторін горизонту, гномон, моделі рельєфу, а також навчальні схеми й стенди. Практична робота на географічному майданчику сприяє формуванню дослідницьких навичок, стимулює інтерес до предмета та забезпечує ефективне поєднання теорії з практикою.

Географічний музей у школі – це освітній простір, створений з метою поглиблення знань учнів з географії, розвитку інтересу до природознавства, краєзнавства й світового різноманіття. Він виконує як навчальну, науково-пізнавальну так і виховну функцію, сприяючи розширенню кругозору та формуванню екологічного світогляду. Специфіка організації шкільних музеїв полягає у збиранні експонатів, які всебічно характеризують особливості краю та знайомлять учнів із визначними особистостями краю [3]. У музеї можуть зберігатися колекції мінералів, ґрунтів, гербаріїв, макети географічних об'єктів, фотоматеріали з експедицій, карти, атласи, а також зразки культур і побуту різних народів. Такий музей може відігравати роль навчально-методичного центру та осередку для організації пізнавальної й дослідницької роботи учнів, їх залучення до пошуково-дослідницьких проєктів, краєзнавчої роботи та екскурсійної справи. В географічному музеї можуть бути представлені різноманітні відділи з відповідними експонатами, зокрема географічне положення свого краю, геологічна будова, рельєф та корисні копалини, клімат, внутрішні води, ґрунти, рослинність, тваринний світ, ландшафти, охорона природи, населення, господарство, культура, рідний край, «наша школа».

Висновки. Таким чином, професійна діяльність вчителя географії в сучасній українській школі ґрунтується на нормативному регулюванні, системному управлінні, плануванні, методичному супроводі та постійному підвищенні кваліфікації. Значення мають не лише формальні вимоги, а й практичне забезпечення умов для якісного викладання: від оснащення географічного кабінету до створення освітнього простору – географічного майданчика та музею. Водночас важливу роль відіграє внутрішньошкільне управління, яке забезпечує підтримку, розвиток і контроль за якістю педагогічної праці. Комплексний підхід до організації роботи вчителя сприяє досягненню високих результатів у навчанні, формуванню всебічно-розвиненої особистості учня, а також впровадження освітніх технологій, що сприяють залученню учнів до дослідницької діяльності та розвитку навиків самопрезентації.

Reference.

- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity, 2020 [State Standard of Basic Secondary Education]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (in Ukrainian).
- Lebid O.V., 2015 Upravlinnia pochatkovoiu shkoloiu: navch. posib. [Primary school management: a manual]. – 2015 (in Ukrainian).

- Olishevskaya Y.A., 2020 Shkilne heohrafichne kraieznavstvo. Navchalnyi posibnyk [School geographical local lore. Study guide]. – K. 2020 (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro atestatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv [On approval of the Regulation on the Certification of Teachers]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 09.09.2022. № 805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22#Text> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sertyfikatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv [On approval of the Regulations on the certification of teaching staff]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2018. № 1190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro radu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [On approval of the Model Regulations on the Council of a General Educational Institution]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky N 159 vid 27.03.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0159290-01#Text> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia rekomendatsii shchodo otsiniuvannia rezultativ navchannia zdobuvachiv osvity (vidpovidno do Derzhavnoho standartu bazovoi serednoi osvity) [On approval of recommendations for assessing the learning outcomes of education seekers (in accordance with the State Standard of Basic Secondary Education)]. Nakaz MON Ukrainy № 1093 vid 02.08.2024. (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Typovoho pereliku zasobiv navchannia ta obladnannia dlia navchalnykh kabinetiv i STEM-laboratorii [On approval of the Standard List of Teaching Aids and Equipment for Classrooms and STEM Laboratories]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 29.04.2020. № 574. URL: (in Ukrainian).
- Pro osvitu [About education]. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235> (in Ukrainian).
- Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]. Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (in Ukrainian).
- Profesiyni standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Teacher of a general secondary education institution"], 2024. URL: <https://register.nqa.gov.ua/> (in Ukrainian).